כיתה י' | תנ"ך | שיעור 2 מתוך 7 | 45 דק' | שמות ח, א-כח

ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

צפרדע, כינים וערוב: "אצבע אלהים הוא"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את שלוש המכות צפרדע, כינים וערוב, ואת תגובת פרעה אחרי כל אחת (ח, א-כח)
- התלמידים ינתחו את המשא ומתן בין פרעה למשה ואת הדפוס "וירא פרעה כי היתה הרוחה" (ח, יא)
- התלמידים ידונו בשאלה: למה קל להבטיח בשעת לחץ, וקשה לקיים כשהלחץ עובר?

❓ השאלה הגדולה של השיעור

למה פרעה מבטיח לשלח את העם, ומתחרט ברגע שהמכה עוברת?

בזמן מכת הצפרדע פרעה מבקש "הַעְתִּירוּ אֶל־ה', וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים, מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי" ומבטיח "וַאֲשַׁלְּחָה, אֶת־הָעָם" (ח, ד). אבל "וַיַּרְא פַּרְעֹה, כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה, וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ" (ח, יא). מה קורה לאדם כשהלחץ נעלם?

🧪 פתיחה

שואלים את הכיתה: "מי מכם אי פעם הבטיח לעצמו לפני מבחן שמהיום הוא לומד כל יום?" (בלי שמות). מה קרה אחרי המבחן? אחרי דיון קצר: היום נראה מלך שמבטיח שלוש פעמים, ובכל פעם ההבטחה נעלמת יחד עם המכה.

📖 הסבר למורה

פרק ח מתאר שלוש מכות: צפרדע (א-יא), כינים (יב-טו) וערוב (טז-כח). יש ביניהן התקדמות ברורה. בצפרדע החרטומים עוד מצליחים לחקות. בכינים הם נכשלים ואומרים לפרעה "אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא" (ח, טו). בערוב מופיע חידוש: "וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן" (ח, יח), הבדלה בין ישראל למצרים.

המשא ומתן הוא לב הפרק. בצפרדע פרעה מבקש תפילה ומבטיח לשלח. משה נותן לו לבחור מתי המכה תסור, ופרעה עונה "לְמָחָר". הרמב"ן מתפלא: "מִנַּהַג כָּל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ שֶׁתָּסוּר רָעָתוֹ מִיָּד", ומביא הסבר בשם רב שמואל בן חפני שפרעה חשד שמשה רק יודע מתי המכה תיגמר מעצמה. בערוב פרעה מציע פשרה: "לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם – בָּאָרֶץ" (ח, כא), ואחר כך "רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ, לָלֶכֶת" (ח, כד). בכל שלב הוא מנסה לתת מעט ככל האפשר.

הדפוס החוזר: "וַיַּרְא פַּרְעֹה, כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה" (ח, יא) ו"וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ, גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת" (ח, כח). הרשב"ם מדייק: המכה הייתה גדולה, ולכן הלב "לא נתחזק לבו מאליו, אלא הוא הרשיע להכביד את לבו".

הספורנו מוסיף שהרווחה הייתה חלקית בלבד: נשארה הצחנה בארץ, ובכל זאת פרעה התאמץ שלא לשמוע.

מכת הכינים היא המכה השלישית, והיא באה בלי אזהרה. הספורנו מצביע על כך שבמכה זו, בשחין ובחושך משה לא התרה בפרעה, וזה יוצר מבנה של שלוש קבוצות של שלוש מכות (דצ"ך עד"ש באח"ב). רש"י מסביר שגם הכינים הוכו בידי אהרן, כי העפר הגן על משה כשהטמין בו את המצרי (ב, יב).

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק ח, פסוקים א-יא

(א) וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה, אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ, עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים; וְהַעַל אֶת־הַצְּפַרְדְּעִים, עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(ב) וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ, עַל מֵימֵי מִצְרָיִם; וַתַּעַל, הַצְּפַרְדֵּעַ, וַתְּכַס, אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(ג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים, בְּלָטֵיהֶם; וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְּפַרְדְּעִים, עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(ד) וַיִּקְרָא פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן, וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־ה׳, וְיָסֵר הַצְּפַרְדְּעִים, מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי; וַאֲשַׁלְּחָה, אֶת־הָעָם, וְיִזְבְּחוּ, לַה׳.

(ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה, הִתְפָּאֵר עָלַי, לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ, לְהַכְרִית הַצְּפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ: רַק בַּיְאֹר, תִּשָּׁאַרְנָה.

(ו) וַיֹּאמֶר, לְמָחָר; וַיֹּאמֶר, כִּדְבָרְךָ – לְמַעַן תֵּדַע, כִּי־אֵין כַּה׳ אֱלֹהֵינוּ.

(ז) וְסָרוּ הַצְּפַרְדְּעִים, מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ, וּמֵעֲבָדֶיךָ, וּמֵעַמֶּךָ: רַק בַּיְאֹר, תִּשָּׁאַרְנָה.

(ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, מֵעִם פַּרְעֹה; וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־ה׳, עַל־דְּבַר הַצְּפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה.

(ט) וַיַּעַשׂ ה׳, כִּדְבַר מֹשֶׁה; וַיָּמֻתוּ, הַצְּפַרְדְּעִים, מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת, וּמִן־הַשָּׂדֹת.

(י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם, חֳמָרִם חֳמָרִם; וַתִּבְאַשׁ, הָאָרֶץ.

(יא) וַיַּרְא פַּרְעֹה, כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה, וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ, וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם: כַּאֲשֶׁר, דִּבֶּר ה׳.

שמות פרק ח, פסוקים יב-טו

(יב) וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה, אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן, נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ; וְהָיָה לְכִנִּם, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(יג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן, וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ, וַתְּהִי הַכִּנָּם, בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(יד) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים, וְלֹא יָכֹלוּ; וַתְּהִי, הַכִּנָּם, בָּאָדָם, וּבַבְּהֵמָה.

(טו) וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה, אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא; וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה׳.

שמות פרק ח, פסוקים טז-כח

(טז) וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל־מֹשֶׁה, הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַּרְעֹה – הִנֵּה, יוֹצֵא הַמָּיְמָה; וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, כֹּה אָמַר ה׳, שַׁלַּח עַמִּי, וְיַעַבְדֻנִי.

(יז) כִּי אִם־אֵינְךָ, מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי – הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ, אֶת־הֶעָרֹב; וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם, אֶת־הֶעָרֹב, וְגַם הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ.

(יח) וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן, אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ, לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם, עָרֹב – לְמַעַן תֵּדַע, כִּי אֲנִי ה׳ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ.

(יט) וְשַׂמְתִּי פְדֻת, בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ; לְמָחָר יִהְיֶה, הָאֹת הַזֶּה.

(כ) וַיַּעַשׂ ה׳, כֵּן, וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד, בֵּיתָה פַּרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו; וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ, מִפְּנֵי הֶעָרֹב.

(כא) וַיִּקְרָא פַרְעֹה, אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן; וַיֹּאמֶר, לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם – בָּאָרֶץ.

(כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם, נִזְבַּח לַה׳ אֱלֹהֵינוּ: הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם, לְעֵינֵיהֶם – וְלֹא יִסְקְלֻנוּ.

(כג) דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר; וְזָבַחְנוּ לַה׳ אֱלֹהֵינוּ, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ.

(כד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה, אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַה׳ אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר – רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ, לָלֶכֶת; הַעְתִּירוּ, בַּעֲדִי.

(כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־ה׳, וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ, מָחָר: רַק, אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל, לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם, לִזְבֹּחַ לַה׳.

(כו) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה, מֵעִם פַּרְעֹה; וַיֶּעְתַּר, אֶל־ה׳.

(כז) וַיַּעַשׂ ה׳, כִּדְבַר מֹשֶׁה, וַיָּסַר הֶעָרֹב, מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ: לֹא נִשְׁאַר, אֶחָד.

(כח) וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ, גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת; וְלֹא שִׁלַּח, אֶת־הָעָם.

שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה, אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא" (שמות ח, טו)

💭 **מפרשים:** רש"י: "מַכָּה זוֹ אֵינָהּ עַל יְדֵי כְּשָׁפִים, מֵאֵת הַמָּקוֹם הִיא". הרשב"ם: "שאילו באו ע"י מכשפות, אף אנו היינו עושין כן".

📜 **כתוב:** "וַיֹּאמֶר, לְמָחָר" (שמות ח, ו)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: "יָדוּעַ כִּי מִנְהַג כָּל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ שֶׁתְּסוּר רָעָתוֹ מִיָּד", ולכן התשובה "למחר" מפתיעה. לפי ההסבר שהוא מביא, פרעה רצה לבחון את משה.

📜 **כתוב:** "וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן" (שמות ח, יח)

💭 **מפרשים:** רש"י: "וְהִפְרַשְׁתִּי", כלומר הבדלה. רמב"ן: הערוב היא "מַכָּה מְשֻׁלַּחַת": חיות נודדות היו אמורות להגיע גם לגושן, ולכן ההבדלה כאן היא נס מיוחד.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: הבטחות בשעת לחץ (4 דקות)
2. קריאה בקול: ח, א-יא (צפרדע) וסימון דברי פרעה (8 דקות)
3. ניתוח "למחר" ו"וירא פרעה כי היתה הרוחה" עם הרמב"ן והרשב"ם (9 דקות)
4. עבודה בזוגות: כינים וערוב (יב-כח), טבלת שלוש המכות והפשרות של פרעה (12 דקות)
5. "אצבע אלהים הוא": מי מכיר באמת, ומי לא (6 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ביקש פרעה ממשה במכת הצפרדע, ומה הבטיח (ח, ד)?
2. אילו שתי פשרות הציע פרעה במכת הערוב (ח, כא; ח, כד)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה אמרו החרטומים "אצבע אלהים הוא" דווקא במכת הכינים?
2. מה מלמד הביטוי "וירא פרעה כי היתה הרוחה" על אופיו של פרעה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הבטחה שניתנה בשעת לחץ מחייבת פחות? נמקו.
2. החרטומים הכירו באמת, אבל פרעה לא שמע להם. מה גורם לאדם לא להקשיב גם כשהוא יודע את האמת?

🏁 סיכום השיעור

בפרק ח המכות מתעצמות, והמשא ומתן מתחיל. החרטומים מכירים ב"אצבע אלהים", ובערוב מופיעה לראשונה הבדלה בין ישראל למצרים. אבל פרעה חוזר על אותו דפוס: מבטיח בשעת לחץ, ומכביד את לבו

כשבאה הרווחה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כל תלמיד משלים: "ההבדל בין החרטומים לפרעה בפרק ח הוא _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- ניתוח ספרותי: שלוש המכות כשלושה שלבים של התדרדרות החרטומים (מחקים, נכשלים, מודים).
- מבנה המכות בשלשות (לפי הספורנו): שתי מכות עם אזהרה ואחת בלי; אפשר לבנות עם הכיתה טבלה לכל עשר המכות.
- משא ומתן ופשרות: מה פרעה מוכן לתת בכל שלב, ומה הוא שומר לעצמו (ניתוח רטורי של דבריו).
- דיון ערכי: הבטחות בשעת משבר ו"תשובת לחץ" מול שינוי אמיתי.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (ח, טו): "מֵאֵת הַמָּקוֹם הִיא": ההבדל בין כישוף לבין מעשה ה׳.
- רש"י (ח, יח): "אַף עַל פִּי שֶׁשִּׁכִּינָתִי בַּשָּׁמַיִם גְּזֵרָתִי מִתְקַיֶּמֶת בַּתַּחְתּוֹנִים": השגחה בעולם הזה.
- רש"י (ח, יב): הכרת הטוב גם לעפר, "לְפִי שֶׁהֵגֵן עָלָיו כְּשֶׁהָרַג אֶת הַמִּצְרִי".
- משה מתפלל על פרעה ("וַיֶּעְתַּר, אֶל־ה"), ורש"י מדייק "נִתְאַמֵּץ בִּתְפִלָּה": תפילה גם בעד מי שמציק לך.

💡 הערות למורה

כדאי להמשיך את טבלת "מבנה מכה" מהשיעור הקודם ולהוסיף לה עמודה "מה פרעה מציע". המבנה בשלשות (דצ"ך עד"ש באח"ב) עוזר לתלמידים לזכור את סדר המכות. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

טבלת שלוש המכות, "למחר" לפי הרמב"ן, "אצבע אלהים הוא", הפשרות של פרעה, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות ח (מכון ממרא)
- רש"י על שמות ח, טו (ספריא)
- רשב"ם על שמות ח, יא (ספריא)

- רמב"ן על שמות ח, ו (ספריא)
- רמב"ן על שמות ח, יח (ספריא)
- ספורנו על שמות ח, יב (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: צפרדע, כינים וערוב: "אצבע אלהים הוא"

1. צפרדע: הייתה אזהרה (א-ד); החרטומים עשו כן; "וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ". כינים: בלי אזהרה; החרטומים לא יכלו ואמרו "אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא"; "וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה". ערוב: אזהרה (טז-יט); בגושן לא היה ערוב; "וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ, גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת".
2. בדרך כלל אדם רוצה שהצרה תיגמר מיד. הרמב"ן מביא בשם רב שמואל בן חפני שפרעה חשב שאולי המכה עומדת להיגמר מעצמה ומשה יודע זאת, ולכן בחר זמן אחר כדי לבחון אותו.
3. רש"י: "מַכָּה זוֹ אֵינָהּ עַל יְדֵי כְּשָׁפִים". בכינים החרטומים ניסו ולא הצליחו להוציא כינים, בעוד בדם ובצפרדע הצליחו לחקות; לכן רק עכשיו הם מודים.
4. 1. "לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם – בָּאָרֶץ". 2. "רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ, לָלֶכֶת". משה עונה "לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן": הזבח הוא "תועבת מצרים" והמצרים יפגעו בהם.
5. כשהלחץ עבר פרעה חזר בו. הרשב"ם: בגלל שהמכה הייתה גדולה, הלב "לא נתחזק לבו מאליו"; פרעה בחר להכביד אותו ("הוא הרשיע").
6. החידוש: הבדלה בין ישראל למצרים, הערוב לא נכנס לגושן. רמב"ן: חיות נודדות היו אמורות להגיע גם לגושן, ולכן ההבדלה מוכיחה שהמכה מכוונת בידי ה'.
7. א. צפרדע: "הַעְתִּירוּ אֶל־ה... וַאֲשַׁלְּחָה, אֶת־הָעָם", ואחר כך "וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ". ערוב: "הַעְתִּירוּ, בַּעֲדִי", ואחר כך "וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ, גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת". ב. החרטומים מכירים שהמכה מאת ה', אבל ההכרה לא משנה את פרעה: הוא אינו שומע. הרשב"ם מדגיש שההכבדה היא בחירה של פרעה ("אלא הוא הרשיע להכביד את לבו"). הכרה היא ידיעה; שינוי דורש נכונות לוותר על גאווה ועל אינטרס. ניקוד מוצע: סעיף א 8 (4+4); סעיף ב 12 (הסבר ההבדל 6, שימוש בפסוק וברשב"ם 6).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.